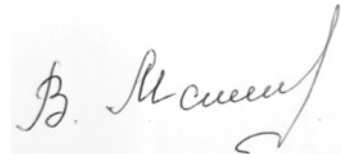

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
КУЛЬТУРИ І МИСТЕЦТВ**

МАМЕДОВА ВАЛЕНТИНА МИКОЛАЇВНА

УДК 008-024.85(477)"364"(043.3)

**КУЛЬТУРНА РЕЛОКАЦІЯ В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ
ВІЙНИ: ІДЕНТИЧНІСТЬ І НОВІ ФОРМАТИ
КУЛЬТУРНИХ ПРАКТИК**

26.00.01 – Теорія та історія культури

**Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата культурології**

Київ – 2025

Дисертацією є кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Робота виконана у Київському національному університеті культури і мистецтв Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник: кандидат педагогічних наук, доцент
Гончарук Сергій Миколайович,
Київський національний університет культури і мистецтв, завідувач кафедри тележурналістики.

Офіційні опоненти: доктор культурології, професор
Копієвська Ольга Рафаїлівна,
Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв, професор кафедри артменеджменту та інформаційних технологій;

доктор культурології, професор
Яковлев Олександр Вікторович,
Київська муніципальна академія естрадного та циркового мистецтв, ректор.

Захист відбудеться 05 червня 2025 р. о 14.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.807.02 у Київському національному університеті культури і мистецтв за адресою: 01601, м. Київ, вул. Є. Коновальця, 36.

Із дисертацією можна ознайомитись у науковій бібліотеці Київського національного університету культури і мистецтв за адресою: 01601, м. Київ, вул. Є. Коновальця, 36.

Автореферат розіслано 05 травня 2025 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Світлана ОБОРСЬКА

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Обґрунтування вибору теми дослідження. Одним із характерних явищ соціокультурного простору України є культурна релокація, зумовлена рядом негативних факторів: починаючи від складної економічної ситуації в перші десятиріччя незалежності та закінчуючи збройною агресією росії, що розпочалась у 2014 році. З 24 лютого 2022 року культурна релокація набуває нових масштабів, оскільки значна частина закладів культури, творчих колективів, окремих діячів культури та митців була вимушено переміщена з метою забезпечення належних умов для продовження культурно-мистецької діяльності. Це переміщення, що передбачає забезпечення можливості збереження та відтворення культурних цінностей, а також створення, поширення і популяризацію сучасного українського культурного продукту, відбувається в Україні і за кордон, що робить культурну релокацію важливим та пріоритетним напрямом національної стратегії зміцнення культурного потенціалу України.

Незважаючи на значні масштаби культурної релокації в Україні в умовах російсько-української війни та, як наслідок, виникнення нових форматів культурних практик, що вимагають глибокого аналізу та системного підходу до їх дослідження, науковцями розробляються лише окремі питання означеної проблематики (О. Булкот, С. Задворний, І. Запихляк, О. Красняк, О. Ковалик, І. Лещух, М. Мельник, В. Панченко, Д. Петрієв, А. Шардакова та ін.). Цілісний підхід до вивчення та культурологічного аналізу явища культурної релокації все ще відсутній. Таким чином, вибір теми дисертаційної роботи обґрунтовано необхідністю дослідження особливостей налагодження діяльності закладів культури, а також представників галузі в умовах вимушеної внутрішньої та міжнародної релокації. Нагальна потреба об'єктивного осмислення цих процесів визначає актуальність запропонованого дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано в межах цільової комплексної теми наукових досліджень Київського національного університету культури і мистецтв «Культурно-

мистецькі практики і процеси в дискурсі сучасного наукового діалогу» (Державний реєстраційний номер: 0124U003133).

Метою дослідження є з'ясування особливостей культурної релокації в умовах російсько-української війни.

Реалізація поставленої мети передбачає вирішення таких **завдань**:

- окреслити стан наукової розробленості проблеми та джерельну базу дослідження;
- розкрити сутність, види і специфіку прояву культурної релокації;
- виявити особливості збереження національної ідентичності в умовах культурної релокації;
- з'ясувати особливості культурних практик і послуг, продукуваних в умовах внутрішньої культурної релокації;
- висвітлити стан релокації закладів культури в умовах повномасштабного вторгнення;
- розглянути творчість українських митців і колективів в умовах вимушеної міжнародної релокації.

Об'єктом дослідження є український досвід культурної релокації закладів та діячів культури.

Предмет дослідження – специфіка прояву культурної релокації та виникнення нових форматів культурних практик в умовах російсько-української війни.

Методи дослідження. Для вирішення поставлених завдань у роботі використано загальнонаукові та спеціальні методи та прийоми пізнання: діалектичний, системно-структурний – для впорядкування методологічних засад дослідження культурної релокації, з'ясування її сутності, видів і специфіки прояву; теоретичного узагальнення, аналізу, синтезу та групування – для з'ясування особливостей зміцнення національної ідентичності в умовах культурної релокації, а також її періодизації в Україні; логіко-історичний метод, методи дедукції, індукції та порівняння – для дослідження українського досвіду

міжнародної та внутрішньо-регіональної культурної релокації у перші десятиліття XXI ст.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у здійсненні культурологічної рефлексії культурної релокації як явища сучасного українського соціокультурного простору. У дисертації:

уперше:

- запропоновано періодизацію культурної релокації в Україні;
- досліджено проблематику внутрішньо-регіональної культурної релокації у 2014–2022 рр. у контексті збереження культурних практик в умовах анексії Криму, Антитерористичної операції на сході України та Операції об'єднаних сил;
- виявлено особливості діяльності закладів культури України в умовах релокації, спричиненої початком повномасштабної російсько-української війни на прикладі музеїв, бібліотек, театрів, клубів;
- розглянуто творчість українських митців в умовах вимушеної міжнародної релокації 2022–2024 рр. у контексті творчої колаборації;
- окреслено перспективні напрями культурологічного дослідження культурної релокації в умовах повномасштабної російсько-української війни;

уточнено та доповнено:

- зміст поняття «культурна релокація»;
- набули подальшого розвитку:*
- пропозиції щодо діяльності закладів культури в умовах вимушеної релокації.

Практичне значення одержаних результатів визначається можливістю використання їх у подальших наукових дослідженнях культурної релокації та культурних практик у період російсько-української війни; у процесі вивчення подібних явищ культури під час проходження педагогічної практики у межах загального курсу з культурології, історії та теорії української культури. Основні положення та висновки дослідження можуть бути застосовані у практичній діяльності закладів культури в умовах вимушеної релокації, сприятимуть

збагаченню лекційних курсів у закладах вищої освіти мистецького спрямування; розробці нових спецкурсів і семінарських занять.

Особистий внесок здобувача. Запропонована наукова праця – самостійно виконане дослідження, в якому вперше в українській культурології комплексно розглянуто явище культурної релокації в умовах російсько-української війни. Усі наукові положення, висновки та пропозиції, що виносяться на захист, отримано здобувачем особисто.

Апробація результатів дисертації. Результати досліджень, наведених у дисертації, оприлюднено на міжнародних і всеукраїнських наукових, науково-практичних конференціях: «Інформація, комунікація та управління знаннями в глобалізованому світі» (Київ, 2023, 2024); «Імідж і репутація: сучасні тенденції і виклики» (Київ, 2024); «Інформаційні технології в культурі, мистецтві, освіті, науці, економіці та бізнесі» (Київ, 2024); «Актуальні проблеми сучасності. Молодіжна наука КНУКіМ – 2024» (Київ, 2024); «European congress of scientific discovery» (Madrid, 2025); «Science in the modern world: innovations and challenges» (Toronto, 2025).

Публікації. Основні положення і результати дисертації викладено у 12 публікаціях, з яких 4 статті – у наукових фахових виданнях України, 1 стаття, внесена до міжнародної наукометричної бази, 7 праць апробаційного характеру.

Структура та обсяг дисертації. Дослідження складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (262 позиції), додатків. Загальний обсяг дисертації становить 204 сторінки, з них – 145 основного тексту.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **Вступі** обґрунтовано вибір теми дослідження, сформульовано наукову проблему, мету і завдання, визначено об'єкт, предмет та методи дослідження, висвітлено наукову новизну та практичне значення одержаних результатів, наведено інформацію про апробацію, публікації, структуру та обсяг роботи.

У Розділі 1 «Теоретичні засади дослідження» висвітлено стан наукової розробленості проблеми та джерельну базу дослідження, здійснено культурологічну рефлексію культурної релокації як явища соціокультурного простору, уточнено ключові поняття («релокація», «культурна релокація»).

У підрозділі 1.1 «Стан наукової розробленості проблеми та джерельна база дослідження» подано огляд наукової літератури, присвяченої різноманітним аспектам культурної релокації, подано відомості про джерельну базу дослідження, виявлено рівень вивченості українського досвіду культурної релокації наприкінці ХХ – у перші десятиліття ХХІ ст.

Проблематика розвитку сфери культури в умовах воєнного стану активно вивчається українськими дослідниками. Зокрема, значний масив напрацювань присвячено окремим аспектам діяльності закладів культури України та окремих представників творчих професій в умовах воєнного стану: П. Герчанівська, О. Копієвська, А. Тормахова, О. Пахарчук (культурно-мистецькі практики), А. Бергелівська, С. Гаврилюк, О. Герус, В. Горовий, Н. Кунанець, К. Куцька, О. Куцька, А. Ржеуський, М. Сахарова, І. Скленар, Я. Хіміч, Т. Ярошенко (збереження культурної спадщини в Україні у 2014–2025 рр.), П. Костючок, І. Остапенко, О. Соснюк (національна та культура ідентичність), О. Павлова та М. Рогожа (цифровізація культурних процесів) тощо. Утім, як явище, характерне для сучасного соціокультурного простору України, та цілісний процес із властивими йому особливостями та характерними рисами культурна релокація не отримала відповідного наукового осмислення.

Джерельну базу дослідження складають нормативно-правові документи та законодавчі акти, що мають безпосереднє відношення до теми дисертації; електронні ресурси: матеріали офіційних сайтів українських закладів культури, державних та громадських організацій, окремих художніх угруповань, які аналізуються у дослідженні.

У підрозділі 1.2 «Експлікація поняття “культурна релокація”: сутність, види, специфіка прояву» уточнено поняття «релокація» та виявлено її особливості в галузі культури; запропоновано класифікацію та періодизацію

культурної релокації; окреслено перспективні напрями дослідження українського досвіду культурної релокації в умовах повномасштабної російсько-української війни в сучасній культурології.

Осмислення культурної релокації наприкінці ХХ – у перші десятиліття ХХІ ст. ґрунтується на позиціюванні явища як переміщення/переселення закладів культури, колективів і окремих митців, представників культурних та креативних індустрій у межах і за межами території України з міркувань розширення професійних компетенцій та набуття провідного досвіду, безпеки та з метою забезпечення можливості збереження і відтворення матеріальних та духовних цінностей, створення, поширення та популяризації українського культурного продукту/послуги. Вивчення українського досвіду культурної релокації передбачає звернення уваги на такі питання, як: а) культурна релокація закладів культури (бібліотек, театрів, музеїв) та особливості їх діяльності в нових умовах (відновлення фондів, оцифрування колекцій тощо); б) культурна релокація (міжнародна і регіональна) творчих колективів України, окремих митців і діячів культури через специфіку створення та поширення культурного продукту за нестандартних обставин; в) культурні практики українських митців, які релокувалися в країни Північної Америки та Європейського Союзу, як феномен культурної ідентичності в умовах впливу інокультурних цінностей.

Концептуальним підґрунтям дослідження є розуміння культури як динамічної системи смислів, практик і форм ідентичності, що трансформуються під впливом травматичних соціальних змін. У цьому контексті особливої уваги потребують категорії простору, мобільності, ідентичності, пам'яті та адаптації, які дають змогу простежити, яким чином переміщення людей, інституцій та культурних практик збагачують формати культурних практик та створюють нові соціокультурні ландшафти.

У Розділі 2 «**Міжнародна та внутрішня культурна релокація: вплив на ідентичність і культурні послуги**» досліджується питання культурної релокації та ідентичності крізь призму зміни соціокультурного середовища; розглянуто проблематику внутрішньої культурної релокації у 2014–2022 рр., простежено

особливості збереження культурних практик та послуг в умовах анексії Криму, АТО та ООС.

У підрозділі 2.1 «*Виклики національній ідентичності в умовах міжнародної культурної релокації*» розглянуто особливості пристосування релокантів до нових умов культурно-мистецької діяльності наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст., зокрема за кордоном, а також питання ідентичності, в тому числі національної та культурної, що актуалізуються в інокультурному середовищі.

Культурна релокація у зазначений період пов'язана із виїздом за кордон значної кількості трудових ресурсів з пострадянських країн, у тому числі й з України, на тлі глобальних міграційних процесів. Чимало діячів вітчизняного культурного сектору через відсутність належного фінансування релокувалися з метою пошуку більш вигідних умов для продовження професійної діяльності. Основними чинниками культурної релокації у 1990–2014-х рр. стали: економічні негаразди, відсутність необхідного фінансування культурно-мистецьких закладів з боку держави, складна внутрішньо-політична ситуація. Водночас діячами культури культурна релокація розглядалася як розширення творчих можливостей та умов набуття нового рівня професійних навичок, що має виключно добровільний характер.

У цілому міжнародна культурна релокація є позитивним і корисним досвідом для релокантів, оскільки сприяє розширенню їх глобальних перспектив, підвищує здатність ефективніше спілкуватися з людьми з різного культурного середовища або краще розуміти тенденції сучасної культури. Використання досвіду релокантів сприяє налагодженню зв'язків на різних рівнях, тож успіх релоканта в закордонному соціокультурному середовищі підвищує загальну ефективність національної культурно-мистецької галузі. Компонентами національної ідентичності в умовах міжнародної релокації є: когнітивний (пов'язаний з осмисленням історії України, її географічними кордонами, порівнянням власної країни з іншими, виокремлення її особливих характеристик, зокрема через мову, історію, кухню та ін.); емоційний

(сприйняття своєї країни у порівнянні з іншими ідентифікаціями); інструментальний, в межах якого образ України використовується як підґрунтя для творчої мобілізації та колективних дій.

У підрозділі 2.2 *«Внутрішня культурна релокація: особливості культурних практик і послуг»* з'ясовано особливості відновлення діяльності закладів культури після вимушеного внутрішньо-регіонального переміщення.

Адаптація діяльності закладів культури в умовах релокації у 2014–2022 рр. з тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях (зазвичай без фондів та матеріально-технічної бази, лише з уставними документами), характеризується серйозними змінами умов діяльності, передбачає розробку інноваційних напрямів, форм і форматів, впровадження нових практик, зокрема опосередкованих цифровими технологіями. Інновації надають закладам культури засоби для вирішення неструктурованих проблем, що виникають у мінливому соціокультурному середовищі України в умовах російсько-української війни.

Бібліотеками та клубами в умовах внутрішньо-регіональної культурної релокації у 2014–2022 рр. впроваджено нові послуги у гібридному та цифровому форматах, а також переоснащена система надання традиційних послуг, що посприяло покращенню користувацького досвіду; посилено творчу колаборацію між бібліотеками та рядом інших культурних закладів; інтегровано інноваційні технології та формати для покращення і розширення бібліотечних послуг з метою задоволення потреб користувачів; переосмислено процеси, що заохочують пошук нових та кращих способів посилення ефективності бібліотечної діяльності; застосовано провідний досвід закордонних (у першу чергу європейських) закладів. Внутрішньо-регіональна релокація бібліотек, музеїв, театрів, клубних установ та інших закладів культури зазнала трансформацій у соціокультурному просторі східноукраїнських областей (проведено «Фестиваль Думок», «Будуємо Україну Разом», «Кіносхідці», «The Most Fest», «Plan B», «Терра Фокс», різноманітні культурно-мистецькі акції, проекти, перформанси та ін.; засновано громадські хаби). Основний акцент у

діяльності обласних закладів культури в умовах внутрішньо-регіональної релокації спрямований на активізацію роботи з патріотичного виховання молоді, посилення національно-патріотичних ідей, збереження історичної пам'яті українського народу, народних традицій танцювальної, пісенної культури, розвиток та популяризацію національних культур, української мови, художньо-творчої діяльності, впровадження нових культурно-творчих ініціатив та ін.

У Розділі 3 «Вимушена культурна релокація в умовах повномасштабної російсько-української війни: активізація творчої співпраці та виникнення інноваційних культурних практик» досліджено внутрішню та міжнародну культурну релокацію закладів культури, творчих колективів та окремих митців з 24 лютого 2022 р. і донині в контексті пошуку нових напрямів діяльності; окреслено особливості функціонування музеїв, бібліотек, театрів, філармоній та клубів в умовах воєнного стану, розглянуто аспект збереження культурної спадщини крізь призму цифровізації; проаналізовано особливості творчої партнерської співпраці українських релокантів між собою та з митцями країн, в яких перебувають релоканти.

У підрозділі 3.1 «Релокація закладів культури в умовах повномасштабного вторгнення» виявлено специфіку діяльності обласних закладів культури України в умовах переміщення в інші регіони, спричиненого початком повномасштабної російсько-української війни.

Повномасштабне вторгнення російських військ на територію України активізувало нову хвилю культурної релокації, для якої характерна самовільна, а згодом, з червня 2022 р., організована інституційна, групова та персональна релокація. Зокрема, самовільна інституційна релокація мала змішаний внутрішньо-регіональний та міжрегіональний характер; налагодження функціонування закладу культури протягом перших місяців релокації полягало у відновленні матеріально-технічної бази та людських ресурсів. Натомість організована інституційна релокація відбувалася відповідно до наближення фронтової лінії та за узгоджених дій, спрямованих на збереження культурної

спадщини (за сприянням органів місцевого самоврядування, громадських організацій та міжнародних фондів).

Серед релокованих з 24 лютого 2022 р. закладів культури відновити діяльність у традиційному форматі вдалося театрам, філармоніям та обласним центрам народної творчості (продовжують надавати культурні послуги в повному обсязі), натомість музеї та бібліотеки, фонди яких було залишено на тимчасово окупованій території, функціонують у гібридному та цифровому форматах, водночас винаходячи нові формати надання культурних послуг. Творча колаборація закладів культури в релокації здебільшого відбувається у форматі співпраці з музеями, бібліотеками і театрами, в межах якої релоковані заклади отримують базу та технічне сприяння для відновлення діяльності. Збереженню культурної спадщини в умовах культурної релокації сприяє цифровізація, водночас підвищуючи її, спадщини, доступність в умовах війни: на онлайн-платформах релоковані музеї та інституції можуть ділитися своїми колекціями та досвідом з глобальною аудиторією.

У підрозділі 3.2 «Вимушена міжнародна культурна релокація як чинник виникнення інноваційних культурних практик» розглянуто особливості культурно-мистецьких заходів, проведених українськими релокантами за кордоном у 2022–2024 рр. як вияв творчої колаборації митців і діячів культури з різних країн.

Упродовж означеного періоду відбулася масштабна міжнародна групова та персональна релокація окремих творчих колективів та представників культурно-мистецької галузі, які в нових умовах соціокультурного середовища продовжили професійну діяльність, зазвичай об'єднуючись між собою та презентуючи новий рівень творчої колаборації. На культурні практики, в яких беруть участь українські митці, які перебувають у міжнародній релокації, впливають складні трансформаційні процеси, що засвідчує динамізм культури як унікальної системи.

Представники культурно-мистецької галузі України, вимушено опинившись в інокультурному просторі, утворюють творчі об'єднання, зокрема

з європейськими театрами, спільно звертаючись до світової спільноти в контексті зростаючої мобілізації проти російської агресії, доносячи «голоси» українських релокантів до ЗМІ, учасників політичних та громадських обговорень про російсько-українську війну. Через історико-соціально-культурні умови культурні практики українців в міжнародній релокації можуть розглядатися як «лабораторії» творчої колаборації та/або спільної творчості.

ВИСНОВКИ

1. В умовах глобальних перетворень і суспільних криз феномен культурної релокації набуває особливої актуальності, особливо в умовах війни, що спонукає до його осмислення у вітчизняному академічному дискурсі. Особливу увагу дослідники приділяють таким аспектам, як адаптація релокованих інституцій культури, забезпечення збереження культурної спадщини, трансформація культурних практик і ролі культури в конструюванні національної ідентичності.

Зміна культурного середовища, або культурна релокація, пов'язана із різними причинами: війнами, економічними та суспільно-політичними кризами, і характерна для всіх періодів розвитку людської цивілізації, проте як явище в сучасному розумінні сформувалася у ХХ ст., набувши специфічних форм і поширення в перші десятиліття ХХІ ст. у країнах Північної Америки та Західної Європи у зв'язку з цифровізацією суспільства. Феномен культурної релокації розгортається не лише в площині зміни простору, а й у вимірах смислів, функцій і моделей взаємодії культури із суспільством у кризових умовах.

2. Культурна релокація в Україні наприкінці ХХ – у перші десятиліття ХХІ ст. – це переміщення/переселення закладів культури, колективів, окремих митців, представників культурних і креативних індустрій, а також культурних цінностей в Україні та поза її межами, що пов'язано із розширенням професійних компетенцій, набуттям провідного досвіду та з метою збереження і відтворення матеріальних, духовних культурних цінностей, створення, поширення та популяризації українського культурного продукту/послуги.

3. Періодами культурної релокації в Україні з моменту здобуття незалежності й дотепер є:

I) 1991–2014 рр. (період економічної нестабільності, соціокультурних і внутрішньо-політичних трансформацій): добровільне міжнародне (за межі держави) або внутрішнє (релокація з регіонів у столицю, або з віддалених регіонів у центр) переміщення/переселення творчих колективів та окремих митців і діячів культури з метою розширення творчої географії та/або отримання економічного прибутку (характеризується набуттям провідного закордонного досвіду культурно-мистецької діяльності з подальшим інтегруванням в український соціокультурний простір);

II) 2014–2022 рр. (період проведення Антитерористичної операції та Операції об'єднаних сил на Донбасі): вимушене внутрішнє переміщення закладів культури, творчих колективів, окремих представників культурно-мистецької сфери на Сході України, а також культурних цінностей із метою забезпечення відповідних умов для функціонування, зумовлене проведенням АТО та ООС на Донбасі (зростання творчої активності на підконтрольних Україні територіях Донецької і Луганської областей);

III) із 24 лютого 2022 р. і донині (період повномасштабної російсько-української війни): високий рівень вимушеної культурної релокації на міжнародному та регіональному рівнях, що позначився активізацією використання цифрових технологій, розробкою і впровадженням інноваційних форматів культурних практик/послуг.

Основними типами культурної релокації в Україні є: інституційна культурна релокація (заклади культури); групова (музиканти, актори, танцюристи тощо, представники творчих колективів); персональна (митець або діяч культури); ціннісна релокація (культурні цінності); територіальна: міжнародна, міжрегіональна, внутрішньо-регіональна; добровільна (типова для I періоду) та вимушена (II і III періоди).

4. Заклади культури, релоковані з тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях у 2014 р. у підконтрольні Україні регіони, як

правило, лише з уставними документами, у процесі відновлення діяльності розробляють нові форми та формати культурних послуг, посилюють комунікаційний аспект за допомогою соціальних мереж. Внутрішньо-регіональна культурна релокація в Україні у 2014–2022 рр. зумовила активізацію цифровізації закладів культури, появу нових культурних практик, посприяла урізноманітненню традиційних форм культурного продукту та форматів культурних послуг. Бібліотеками та клубами в умовах внутрішньо-регіональної культурної релокації у 2014–2022 рр. впроваджено нові послуги у гібридному та цифровому форматах, модернізовано традиційні послуги, що посприяло покращенню користувацького досвіду, посилено творчу співпрацю між рядом інших закладів культури і громадськими організаціями, інтегровано інноваційні технології та формати для покращення і розширення послуг.

Основний акцент діяльності обласних закладів культури в умовах внутрішньо-регіональної релокації (2014–2022) спрямовано на активізацію роботи з патріотичного виховання молоді, посилення національно-патріотичних ідей, збереження історичної пам'яті українського народу, традицій танцювальної, пісенної культури, розвиток і популяризацію національних культур, української мови, художньо-творчої діяльності тощо. Групи митців та окремі представники сучасного українського мистецтва, які релокувалися з тимчасово окупованих територій, у містах прийому активізували діяльність, спрямовану на розвиток урбаністичного середовища, влаштовуючи різноманітні художні інсталяції, проєкти паблік-арту, тревелінги тощо. Культурно-мистецьке життя регіону суттєво урізноманітнюється та набуває чітко вираженого національного спрямування завдяки проведенню фестивалів, діяльності громадських хабів, що постають як нові культурні центри.

5. Культурна релокація музеїв, бібліотек, філармоній, театрів та клубів України у зв'язку з початком повномасштабного збройного наступу російських військ відбувалася в складних умовах без належної організації. Як наслідок, бібліотеки та музеї у Донецькій і Луганській областях, які опинилися під окупацією, втратили більшу частину експонатів і книжкових фондів.

В умовах культурної релокації музеїв, переміщених в інші регіони України, пріоритетними напрямками діяльності є відновлення втрачених експонатів, розробка інноваційних музейних практик, зокрема мультимедійних проєктів, проведення виставок оцифрованих колекцій, створення цифрового ресурсу музейної колекції у відкритому доступі, посилення комунікації засобами соціальних мереж і розширення послуг, що пропонуються на офіційних сайтах (надання доступу до онлайн-виставок, презентації музейних колекцій), проведення онлайн-лекцій тощо. Важливим є не лише фізичне збереження культурної спадщини, але й детальна документація, фотограмметрія, лазерне сканування з метою забезпечення можливості подальшої відбудови.

6. Діяльність представників української культури після початку відкритої фази російсько-української війни (із 24 лютого 2022 р.) в умовах міжнародної культурної релокації характеризується виникненням нових форм і форматів культурних практик; активізацією творчої інтеркультурної колаборації з митцями країни проживання та об'єднання українців у нові творчі колективи. Інноваційні культурні практики, спричинені міжнародною культурною релокацією, безпосередньо пов'язані з цифровізацією галузі культури. У діяльності творчих колективів важливим є посилення комунікації засобами соціальних мереж і розширення послуг, що пропонуються на офіційних сайтах (надання доступу до онлайн-перегляду вистав тощо).

Особливістю українських релокантів в країнах Європейського Союзу є політизованість, високий рівень національної ідентичності. Українські митці сприяють посиленню антивоєнного та антиросійського дискурсу, виступаючи з різноманітними культурними ініціативами, здебільшого локальними акціями, перформансами та івентами, спрямованими на підтримку України. Основним наративом культурних практик є російсько-українська війна, героїчна відсіч ворогу з боку українського народу, єднання заради збереження соборності України, необхідність зупинити агресора за сприяння та підтримки світової спільноти тощо.

7. В умовах вимушеної релокації специфіка формування та посилення національної ідентичності пов'язана з переосмисленням ролі й особливостей використання її маркерів. Серед основних культурних показників – українська мова (найбільш сильний маркер, від «живого» спілкування між українцями, які опинилися на одній території на час релокації, до спілкування у соціальних медіа), традиційна українська культура та обрядовість (зокрема, одяг), культурні практики (музичні, мистецькі, танцювальні, художні тощо, в яких відображено художньо-естетичні цінності українців) та національно-етнічна символіка (використання Державного прапора України та емблем, образів національних українських героїв як основних візуальних маркерів приналежності до української нації).

8. Культурні практики українців у міжнародній релокації у 2022–2024 рр. є унікальним взірцем творчої співпраці та/або спільної творчості на національному та міжнародному рівнях. Важливий напрям творчої взаємодії представників української галузі культури в міжнародній релокації та закордонних діячів культури реалізується в спеціальних проєктах урядових і громадських організацій, мистецьких фондів на підтримку української культури та культурної спадщини. Більшість репрезентованих ними проєктів та художніх практик належать до доповнюваної (спільною метою є привернення уваги світової громадськості до війни в Україні, визнання росії країною-агресором) та інтегративної (трансформаційні зміни, до яких прагнуть митці, проявляються як на рівні змін в напрямі їх безпосередньої творчої діяльності, наприклад, експериментальні постановки, новації музичного синтезу, використання імерсійних технологій у культурних практиках тощо, так і на рівні глобальної трансформації – сприяння припиненню бойових дій на території України) моделей творчої співпраці.

Значна кількість прикладів релокації культурних інституцій – бібліотек, театрів, музеїв, філармоній, арт-просторів, мистецьких спільнот – засвідчує як виклики, пов'язані з переміщенням, так і потужний потенціал для відновлення, розвитку, формування нових культурних зв'язків та інфраструктури. На цьому

тлі релоковані інституції демонструють високу гнучкість, інноваційність, здатність до міжрегіональної співпраці, що актуалізує потребу в поглибленому науковому осмисленні їхньої ролі в розбудові повоєнного культурного простору. У цьому контексті надзвичайно важливими є питання оцифрування культурної спадщини, активізації міжнародної підтримки та інтеграції українського досвіду в глобальний дискурс збереження культури в умовах військових конфліктів.

Дослідження не вичерпує проблематику культурної релокації в Україні, зважаючи на продовження російсько-української війни. Одними з перспективних напрямів дослідження є розробка стратегії розвитку культури, що полягає в створенні представниками української культурно-мистецької галузі, які зазнали міжнародної релокації, та їхніми закордонними колегами нових культурних форм; аналіз сучасних форматів культурних продуктів і практик, представлених цифровими технологіями, тощо.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації

Статті у наукових фахових виданнях України

1. Мамедова В. Проблематика культурної релокації в умовах повномасштабної російсько-української війни. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв*. 2024. № 4. С. 92–97. DOI: <https://doi.org/10.32461/2226-3209.4.2024.322813>

2. Поплавський М., Мамедова В. Цифровий університет Київського національного університету культури і мистецтв як складова цифрової освітньої екосистеми України серед мистецьких закладів вищої освіти. *Питання культурології*. 2024. Вип. 44. С. 120–132. DOI: <https://doi.org/10.31866/2410-1311.44.2024.318731>

Здобувачкою здійснено аналіз напрямів розвитку сучасної вищої освіти в Україні та перспектив створення цифрових освітніх екосистем, які б

інтегрували в собі різні технології і платформи для забезпечення високої якості освіти. Зокрема, цифровізація вищої мистецької освіти, яка надає значні перспективи, сприяє інноваціям і розширенню можливостей для творчості.

3. Мамедова В. Особливості релокації закладів культури в умовах воєнного стану. *Питання культурології*. 2025. Вип. 45. С. 125–135. DOI: <https://doi.org/10.31866/2410-1311.45.2025.325040>

4. Мамедова В. Міжнародна культурна релокація як чинник формування інноваційних культурних практик. *Культурологічний альманах*. 2025. № 1. С. 360–366. DOI: <https://doi.org/10.31392/cult.alm.2025.1.41>

Стаття у виданні, внесеному до міжнародної наукометричної бази

5. **Мамедова В.**, Скаченко О., Вірютіна К. Кейс використання цифрових інструментів для створення ігрового середовища онлайн комунікації під час COVID-19. *Цифрова платформа: інформаційні технології в соціокультурній сфері*. 2022. Т. 5, № 2. С. 301–320. DOI: <https://doi.org/10.31866/2617-796X.5.2.2022.270134>

Здобувачці належить опис досвіду проведення інтелектуальних онлайн-вікторин під час воєнної агресії росії проти України. Зокрема, цю практику було застосовано під час бінарного тренінгу «Цифрові інструменти, інтерактивні практики у роботі з молоддю» у 2022 р.

Праці апробаційного характеру

6. Мамедова В. Культурна релокація в Україні в умовах війни: історіографія проблеми. *Інформація, комунікація та управління знаннями в глобалізованому світі* : зб. матеріалів Шостої міжнар. наук. конф., м. Київ, 18–20 травня 2023 р. / упоряд. З. М. Сverdлик, М. М. Цілина. Київ, 2023. С. 375–376.

7. Мамедова В. Еволюція ідентичності у контексті культурної релокації. *Імідж і репутація: сучасні тенденції і виклики* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., м. Київ, 12–13 травня 2024 р. Київ, 2024. С. 383–385.

8. Мамедова В. Цифрові освітні екосистеми України в умовах кризових ситуацій: на прикладі Київського національного університету культури і мистецтв. *Інформаційні технології в культурі, мистецтві, освіті, науці,*

економіці та бізнесі : матеріали ІХ Міжнар. наук.-практ. конф. / М-во освіти і науки України; Київ. нац. ун-т культури і мистецтв. Київ, 2024. С. 337–339.

9. Мамедова В. Особливості збереження культурних практик в умовах культурної релокації в Україні (2014–2022). *Інформація, комунікація та управління знаннями в глобалізованому світі* : зб. матеріалів Сьомої міжнар. наук. конф., м. Київ, 22–25 травня 2024 р. / упоряд. Н. І. Кобижча, М. М. Цілина. Київ, 2024. С. 383–384.

10. Мамедова В. Культурна релокація: сутність, види, специфіка прояву. *Актуальні проблеми сучасності. Молодіжна наука КНУКіМ – 2024* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. здобувачів вищ. освіти і молодих учених, м. Київ, 08–09 листоп. 2024 р. Київ, 2024. С. 59–63.

11. Мамедова В. М. Культурні маркери як засоби посилення та збереження національної і культурної ідентичності українців в умовах вимушеної міжнародної релокації. *European congress of scientific discovery : Proceedings of the 2nd International scientific and practical conference, Madrid, February 3–5, 2025.* Madrid, 2025. P. 295–299.

12. Мамедова В. М. Культурна динаміка творчості українських митців в умовах вимушеної міжнародної релокації. *Science in the modern world: innovations and challenges* : Proceedings of the 6th International scientific and practical conference. Toronto, February 20–22, 2025. Toronto, 2025. P. 450–453.

АНОТАЦІЯ

Мамедова В. М. Культурна релокація в умовах російсько-української війни: ідентичність і нові формати культурних практик. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата культурології за спеціальністю 26.00.01 «Теорія та історія культури». – Міністерство освіти і науки України, Київський національний університет культури і мистецтв, Київ, 2025.

У дисертаційній роботі вперше в українській гуманітаристиці здійснено комплексне дослідження діяльності закладів культури, а також творчих колективів та окремих митців в умовах вимушеної внутрішньої (регіональної та міжрегіональної) і зовнішньої (міжнародної) культурної релокації, зумовленої соціокультурними й економічними факторами (1991–2024), російсько-українською війною (із 2014 р.) та повномасштабним наступом російських військ на територію України (із 24 лютого 2022 р. і дотепер). Проаналізовано діяльність обласних театрів, бібліотек, музичних закладів, музеїв, центрів народної творчості, науково-дослідних і методичних організацій, культурних центрів тощо, які функціонують в умовах релокації.

Ключові слова: культурна релокація, заклади культури, творчі колективи, російсько-українська війна, культурні практики, цифровізація, культурна динаміка, національна ідентичність, творча колаборація.

ABSTRACT

Mamedova V. M. Cultural relocation in the context of the Russian-Ukrainian war: identity and new formats of cultural practices. – Qualifying scientific work on the manuscript rights.

Dissertation for obtaining the scientific degree of candidate of cultural studies on the specialty 26.00.01 "Theory and history of culture". – Kyiv National University of Culture and Arts, Ministry of Education and Science of Ukraine, Kyiv, 2025.

For the first time in Ukrainian humanities, this thesis conducts a comprehensive study of the activity of cultural and artistic institutions, as well as creative collectives and certain artists in conditions of forced internal (regional and interregional) and external (international) cultural relocation caused by sociocultural and economic factors (1991–2024), the Russian-Ukrainian war (since 2014), the open attack of Russian troops of the Ukrainian territory (from February 24, 2022 to the present). The activity of regional theatres, libraries, musical establishments, museums, folk art

centres, scientific research and methodical organisations, cultural centres, etc., functioning in relocation circumstances, are analysed.

The relevance of the offered research is connected with the urgent need for objective studying peculiarities of the activity establishment of cultural and artistic institutions, as well as certain representatives of this field in conditions of forced internal and international relocation. The object of this study is the cultural relocation of establishments and certain figures in the sphere of Ukrainian culture and arts. The subject of this research is the specifics of the manifestation of cultural relocation and the formats of cultural production in war conditions.

The scientific novelty of the obtained results grounds on implementing a culturological reflection of cultural relocation as a phenomenon of modern Ukrainian sociocultural space. In this thesis: for the first time: a periodisation of cultural relocation in Ukraine is offered; issues of intra-regional cultural relocation in Ukraine, 2014–2022, in the context of preserving cultural practices and under conditions of the Crimea annexation, the Anti-Terrorist Operation in Eastern Ukraine and the Joint Forces Operation are studied; peculiarities of the activity of Ukrainian cultural institutions in conditions of relocation caused by the beginning of the full-scale Russian-Ukrainian war using the example of museum establishments, as well as library, theatre and club institutions are revealed; creative work of Ukrainian artists under conditions of forced international relocation, 2022–2024, in the context of creative collaboration is highlighted; promising directions of culturological research of cultural relocation in Ukraine in conditions of the full-scale Russian-Ukrainian war are outlined; *clarified and supplemented*: a content of the concept of “cultural relocation”; got further development: offers for the activity of cultural and artistic institutions in conditions of forced relocation.

In Section I “Theoretical and methodological principles of the study”, the state of scientific development of the problem is figured out and the source base of this research is presented, as well as the essence, types and specifics of the cultural relocation manifestation are revealed. Section II, “International and internal cultural relocation: influence on identity and cultural services”, studies the challenges to

national identity in the aspect of international cultural relocation and the peculiarities of cultural practices and services under conditions of internal cultural relocation. Section III, “Forced cultural relocation in conditions of a full-scale Russian-Ukrainian war: emergence of innovative formats and activation of creative cooperation”, reveals the activity of cultural establishments in relocation under conditions of a full-scale invasion, and also considers forced international relocation as a factor in grounding innovative cultural practices.

Conclusions summarise the main research results. In particular, the periods of cultural relocation in Ukraine from the moment of independence to the present times are distinguished. It is established that the main types of cultural relocation in Ukraine are the following: institutional (cultural and artistic establishments); group (musicians, actors, dancers, et al.; representatives of one or more creative collectives); personal (artists or cultural figures); value relocation (cultural values); territorial: international, interregional, intra-regional; voluntary (typical for the 1st period) and forced (typical for the 2nd and 3rd periods). It is emphasised that a significant number of examples of relocating cultural establishments – libraries, theatres, museums, philharmonics, art spaces, artistic communities – testifies both the challenges associated with relocation and the powerful potential for restoration, development and formation of new cultural ties and infrastructure. Against this background, relocated establishments demonstrate high flexibility, innovation and ability for interregional cooperation which actualises a need for in-depth scientific understanding of their role in the expansion of the post-war cultural space.

Keywords: cultural relocation, cultural establishments, creative collectives, Russian-Ukrainian war, cultural practices, digitalisation, cultural dynamics, national identity, creative collaboration.

Підп. до друку 04.05.2025. Формат 60x90 ¹/₁₆. Папір друк. апарат.
Друк цифровий. Облік.-вид. арк. 0,88. Тираж 100 прим. Зам. 425.

Видавець і виготовлювач

Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв
01015, м. Київ, вул. Лаврська, 9.

*Свідоцтво про внесення до Державного реєстру суб'єктів видавничої справи
ДК № 3953 від 12.01.2011.*